ALECU RUSSO – PROMOTOR AL IDEALURILOR PAȘOPTISTE

Oxana GHERMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Rezumat. *Prezentul articol presupune o revizuire a moștenirii literare a lui Alecu Russo prin prisma modalităților artistice prin care scriitorul valorifică cele mai importante aspecte din programul cultural pașoptist. Este remarcată tendința autorului de a surprinde și reproduce artistic esența „spiritului local” în secvențele descriptive (portrete tipice, individuale și colective, ale românilor, peisaje din spațiul românesc ș.a.) din memoriale și jurnale de călătorie, de a literaturiza folclorul, mitologia, credințele și mentalitatea arhaică în scrierile sale ficționale. Alecu Russo formează, prin ansamblul lucrărilor sale, o reprezentare veridică a idealurilor culturale ale generației pașoptiste care constituiau impulsul procesului literar al epocii, devenit, în timp, o etapă importantă în istoria literaturii române.*

Cuvinte-cheie: *memorial, jurnal de călătorie, folclor, program cultural, generația pașoptistă.*

Abstract. *The article involves a review of Alecu Russo's literary heritage in terms of the artistic ways in which the writer capitalizes on the most important ideas from the Pasoptist cultural program. There is noted the author's tendency to capture and artistically reproduce the essence of the “local spirit” in the descriptive sequences (typical individual and collective portraits of Romanians, landscapes from the Romanian space etc.) from travel diaries and the archaic mentality from his fictional writings. Alecu Russo forms, through all his works, a true representation of the cultural ideals of the Pasoptist generation that constituted the impulse of the literary process of the period, which became, in time, an important stage in the history of Romanian literature.*

Keywords: *memorial, travel diary, folklore, cultural program, Pasoptist generation.*

Figură remarcabilă a perioadei pașoptiste, Alecu Russo valorifică, în scrierile sale, punctele de reper ale programului cultural al epocii, axate pe cultivarea spiritului etnic în domeniile artei, literaturizarea folclorului, formarea conștiinței naționale prin ideea unității de neam, limbă, literatură națională. Fiind, după cum se va considera în posteritate, „unul dintre cei mai importanți esești ai generației sale, preocupat de chestiunile naționale și democratice” (Mironescu, 2013, p. 100),

scriitorul își asumă misiunea de a contribui la consolidarea unității naționale prin promovarea unor înalte idealuri sociopolitice și culturale.

Lucrarea de debut a lui Alecu Russo, „Piatra teiului. Fragment dintr-o călătorie în munții Moldovei” (1840), pornește de la una dintre directivele programului de cultivare a literaturii naționale inițiat de M. Kogălniceanu, înscrise în *Introducere* la revista „Dacia Literară”, axate pe idee că „o literatură constituie reflexul identității naționale” (Ambramciuc, 2019, p. 244). Textul reprezintă o narațiune de tipul jurnalului de călătorie, cu extinse pasaje descriptive ale tablourilor din natură, reflectate într-o aură a exaltării spirituale, generată de dragostea și mândria autorului față de trăsăturile pitorești ale plaiului românesc. Peisajele se realizează prin personificare, comparație și printr-o varietate uluitoare de epitete, remarcându-se tendința autorului de a surprinde „spiritul locului” în specificul lumii vegetale și al formelor de relief.

Moldova e prezentată, în prima parte a cărții, cu o ușoară notă de amărăciune, echilibrată însă de splendoarea spațiului geografic. Descrierea este îmbogățită cu elemente de folclor și mitologie, date despre eroi naționali, referințe istorice. Începând cu cel de-al doilea capitol, atmosfera devine mai degajată, naratorul explorează și remarcă banalitatea spațiilor prin care călătorește, dovedindu-se sceptic și ironic. Textul ia forma unui jurnal datat, în care vocea narativă expune călătoria sumar, într-un ritm alert și tot mai condimentat cu elemente de surpriză cu efect comic. Itinerarul este întrerupt uneori de descrieri arborescente, cu o stilistică exuberantă, ale unor spații pitorești, dar și de ample reflecții poetice. În capitolul al treilea, naratorul schițează portretele unor oameni ai locului, ale muntenilor, prezența cărora devine pretext pentru dialog și, în special, pentru încadrarea, prin procedeul silepsei, a unor legende. Unul dintre localnici, pe care naratorul îl numește Daco-romanul, relatează legenda Pietrei Teiului, care constituie capitolul al cincilea al lucrării, nu înainte însă de a i se face un bogat portret fizic și moral, cu accent pe „simplitatea energică a vorbirii”, pe exprimarea lui „scurtă, ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice”. Ultima parte a textului este o uluitoare poveste populară în care Dumnezeu și Diavolul stau la masă, beau vin de Cotnari și de Odobești și „vorbesc politice – așa precum se obișnuiește la mese boierești”, punând rămășag pe soarta lumii. Diavolul organizează un al doilea potop și fiindcă nu reușește, își descarcă furia pe o piatră cu care voise să oprească Bistrița din curs ca să înece lumea cu apele ei. Imaginarul acestei secvențe epice și modul în care fabula se transpune în discurs fac din el o adevărată perlă literară. Prin același procedeu narativ, al povestirii în ramă, este construită și legenda „Stânca Corbului”, într-un discurs la granița prozei cu poezia.

Narațiunea „Iașii și locuitorii lui în 1840” începe cu un comentariu asupra întemeierii și originii Iașilor, comparând realitățile celor două planuri: cel al

trecutului îndepărtat al ținutului și cel al prezentului contemporan autorului-narator. Pe lângă peisajul eterogen al Iașilor, naratorul descrie chipuri umane tipice cum e cel al evreului, al armeanului, portretele colective ale lipovenilor, nemților și ale altor neamuri stabilite în localitate, până la țigani. Profilul asupra căruia se oprește cu multă atenție este cel al „daco-romanului”, construit cu delicatețe și cu o fățișă simpatie. De asemenea, o deosebit de conștiincioasă analiză este cea a „purtărilor femeiești” din Iași, varietatea vestimentară și specificul manierelor fiind expusă într-un mod impresionant. Preocupat să surprindă culoarea locală, autorul este pe alocuri bonom, pe alocuri critic față de micile mizerii provinciale, face comparație între cultura ieșeană și societățile europene, între sistemele de educație, cele judecătorești, cele politice, creând un text concentrat în observații și detalii. O altă lucrare cu elemente sociologice este și „Studii naționale”, în care Alecu Russo abordează problematica sociopolitică a timpurilor, încorporând câteva legende și fragmente de cântec popular.

Plină de nostalgie, de patetism delicat, este scrierea „Amintiri”, în care autorul trece cu ușurință de la peisaj la folclor românesc, de la interogații retorice la șiruri descriptive și scurte secvențe narrative, unite într-o organică substanță lirică. Sunt ilustrate festinurile românești, strânsa legătură a omului cu natura în concepție colectivă, cât și tulburătoarele stări prin care trece naratorul care contemplă frumusețea țării. Sunt atrase în descriere multiple referințe la evenimente istorice, în care se întretes comentarii la documente politice care desfășoară o imagine a genezei etnice, dar și secvențe poetice de elogiare a Moldovei. Toate acestea continuă firesc în „Studie moldovană”, o scriere despre modul de viață și mentalitatea moldovenilor din alte vremuri, străbătută de o nostalgie pentru trecutul de aur al patriei, incomparabil cu prezentul ei degradat, text în care autorul tinde „să-și sincronizeze ideile cu emoțiile, să solidifice ocurențele ideatice și sentimentale într-un demers unitar” (Abramciuc, 2019, p. 245). Narațiunea „Holera” zugrăvește viața socială marcată de consecințele unei epidemii dezastruoase, impactul social al căreia intră într-o oarecare rezonanță cu actualitatea.

Foarte acidă și necruțătoare față de greșelile criticii de teatru este vocea a lui Alecu Russo în articolul „Critica criticii”, în care se expun/ explică, se ridiculizează și se blamează obiecțiile aduse piesei „Băcălia ambițioasă”. Autorul prezintă carențele abordării critice, cele care țin de structură, argumentare, contextualizare etc., încheind cu un atac violent la adresa criticului D.G. (inițialele indicate în textul lui Al. Russo se presupun a aparține numelui Dimitrie Gusti). În același stil satiric, este elaborată scrierea „Cugetări”, în care autorul manifestă o atitudine ofensivă, virulentă față de viziunile sociale despre tineri, prezentându-se, drept argumente, percepțiile individuale asupra trecutului, politicii, educației, culturii, literaturii,

criticii, lingvisticii, traducerii etc., aflate în eternul conflict dintre tradiție și inovație, mai ales în contextul latinizării și al altor accepții ale generației pașoptiste. Temele succed de la aliniat la aliniat, de la capitol la capitol, cititorul fiind purtat de un val de impresii socioculturale.

Într-un limbaj deosebit de rafinat sunt expuse viziunile lui Alecu Russo asupra folclorului românesc în studiul „Poezia populară”. Literatura orală este privită în primul rând ca material documentar care completează golurile din istoria națională și care dezvăluie despre etnie tocmai ceea ce istoria nu se preocupă să afle. „Mențiunile de ordin etnografic elaborate de A. Russo se sprijină pe valoarea documentară, istorică a folclorului autohton, își trag originea din cronicile străvechi și cântecele bătrânești, prin rostirea orală a doinelor, baladelor populare moștenite din străbuni.” (Butnaru, 2020, p. 144) și se fructifică într-un studiu folcloric care etalează poezia populară ca cea mai pură expresie artistică a spiritualității neamului românesc.

Capodopera literară a lui Alecu Russo este „Cântarea României”, o odă patriotică în incipitul căreia autorul plasează o secvență de cronică moldovenească ce trezește, prin afirmarea demnității de a fi român, conștiința națională. Posteritatea va considera „Cântarea României” ca fiind opera „cea mai puternică prin fondul patriotic și revoluționar, dar și prin substratul reflecțiilor meditativ-filozofice, acestea formând o unitate indisolubilă cu imaginea naturii plaiului natal”, argumentând că „tocmai contrastul extrem de mare dintre frumusețea și avuțiile țării, pe de o parte, și dominația nedreptăților și suferințelor morale, pe de alta, îl și determină pe autor să se gândească, cu luciditate politică, la trecutul, prezentul și viitorul acesteia” (Melnic, 2009, p. 121). Cele 65 de părți ale scrierii constituie o înșiruire de adresări directe către țară, personificată într-o ființă feminină, care mustește de frumusețe și de putere. Intensitatea emoțională a textului este un efect al structurii sintetice, al succesiunii de secvențe scurte, concentrate, fragmentate de suspensie – de pauze ce invită la reflecții. Forța sugestivă și afectivitatea se datorează densității figurilor retorice.

Viziunea asupra lumii reprezentate se axează pe efectul de contrast al imaginii trecutului de aur, al demnității și vitejiei țării, al frumuseții edenice, virginală a naturii, cu prezentul ei umilitor, sărac și nedemn, în care se înmulțesc orașele și se pustiesc spațiile pitorești. Vocea auctorială capătă inflexiuni profetice, pilduitoare și își asumă misiunea trezirii spiritului național sau cel puțin a umanului. Tumultul emoțional ia amploare cu fiecare capitol și conturează, spre mijlocul lucrării, o imagine apocaliptică, înspăimântătoare, a lumii în descompunere, argumentată cu filosofii de viață din înțelepciunea populară, cu proverbe și pilde religioase. În clarobscurul unor proiecții imaginare sunt însă inserate descrieri peisagistice mirifice, încântătoare, menite

să înalțe aspirațiile pe care se fundamentează idealul românesc, anticipând mesajul lucrării: „Deșteaptă-te, pământ român! Biruie-ți durerea; e vremea să ieși din amorie, seminție e domnitorilor lumeni!...”. Poeticitatea emoționantă a textului servește unor idealuri naționale pe care le propulsează o întreagă epocă literară, un întreg curent cultural, mizând pe aspirația către coeziune întru continuitatea neamului.

La interferența memorialului cu jurnalul de călătorie, a eseului cu ficțiunea de inspirație folclorică, moștenirea literară a lui Alecu Russo formează o viziune cuprinzătoare și veridică asupra idealurilor culturale ale generației pașoptiste, care au impulsivat procesul literar al epocii, devenit, în timp, o etapă importantă în istoria literaturii române.

Referințe bibliografice:

1. ABRAMCIUC, Maria. Proiectul prozastic al lui Alecu Russo: pledoarie ideologică și intenționalitate artistică. În: *Limba Română*. 2019, nr. 1 (251), p. 243-248.
2. BUTNARU, Tatiana. Alecu Russo: deschizător de drumuri în poezia populară. În: *Philologia*. 2020, nr. 1-2, p. 143-146.
3. MELNIC, Timotei. Alecu Russo, scriitorul și gânditorul. În: *Studia Universitatis*. 2009, nr. 10 (30), p. 121-123.
4. MIRONESCU, Doris. Două moduri de a teatraliza ideologicul: Gh. Asachi și Alecu Russo. În: *Limba Română*, 2012, nr. 1-2 (200), p. 94-103.
5. VIANU, Tudor. *Arta prozatorilor români*. Chișinău: Hyperion, 1991.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.